

SZENTESI ZSOLT
EGY SZAKÉRTŐ SÉTÁI KORTÁRS IRODALMUNK
VIRÁGOSKERTJÉBEN

(Visy Beatrix: Madártávlat és halszemoptika)

Ki(k) olvas(nak) (ma) irodalomkritikát? Szükségesek-e egyáltalán könyvismertetések? Ha igen, van-e valamiféle haszna, célja, funkciója, eredménye ezeknek? Irodalmárok (a szó pozitív és negatív értelmében vett) belterjes körén (s esetleg magukon az alkotókon) túl lenne-e bármiféle jelentősége, netalán relevanciája a kritikáknak? A gombamódra szaporodó blogok közepette kik „vetemednek”, „fanyalodnak” irodalmi lapok recenziórovatainak böngészésére? Van-e, ki még ezek hatására vesz (vagy épp nem vesz) könyvet (a kezébe)? Orientál-e bárkit is a literátorokon kívül egy kisebb-nagyobb mértékben szakmai alapokon nyugvó könyvbemutató? S ha mindezen kérdéseinkre igenlő a válasz, akkor egyáltalán milyen legyen egy kritikai szöveg? Elmélyülten, szakmaspecifikus kifejezésekkel teletűzdelten megformulázott? Már-már egy szaktanulmány mélységével és szélességével bíró, elméleti és irodalomtörténeti aspektusból egyaránt tág horizontra nyíló? „Közönségbarát” módon olvasmányos, közérthetőségre törekvő, s így/ezért kissé leegyszerűsített nyelvezetű? Próbálkozzék a műítészt valamiképp a kettő közt egyensúlyozva kötéltáncot járni, mindkét „oldal” igényeinek igyekezően megfelelni? Keményen, sőt durván belemenő vagy inkább szelíden engedékeny? Irritálóan provokatív vagy csak puhán-lazán sunnyogó, elmismásoló, nehogy bárki is megbántódjék (s felkeljen ellene valamely szekértábor)? Az utóbbi másfél-két évtized kritikáiban, illetve a metakritikai szaktanulmányokban permanensen élénk toduló kérdésfeltevések ezek, ami egyúttal ezt is jelzi számunkra: bizony amennyire jogosak és életszerűek e felhorgadó kérdések, annyira részben megválaszolhatatlanok is. Annál is inkább, mivel abszolút ideális megoldás teoretice nem létezik, csak praktice jó(l) vagy rossz(ul) (megírt) könyvismertetések.

Mindezzel együtt kritikák folyamatosan íródnak, s több irodalmi lapban hosszú hónapokba telik, míg megjelenhet egy leadott recenzió — az írárok nagy mennyisége okán. Pedig még csak az sem mondható, hogy a zsebük mélyén obulusok után kotorászó irodalmárok ilyképpen, a kritikáírás által próbálnák megkönnyíteni esedékes törlesztőrészleteik kifizetését. Hisz ha a honoráriumok igencsak változó összegét (már ahol fizetnek még egyáltalán!) órabéresítenénk (a mű elolvasásának, plusz a szöveg megírásának idejét összeadván), a kapott

néhány száz forintos óradíj még egy ároktisztító közmunkásnak is megmosolyogtató lenne. A helyzet bűnbakjaiként természetesen nem a szűkmarkú, zsugori, kizsákmányoló, helyzetükkel visszaélő főszerkesztőket vagy rovatvezetőket lehet megnevezni, hanem a folyóirat-finanszírozás anomáliáit, a(z ilyesféle) szellemi munka általános leértékelődöttségét.

Mi ösztönözheti, indukálhatja akkor a kritikust az írásra? Leginkább talán az a belső hajtóerő, hogy kimondja gondolatait, kifejezze, másokkal megossza véleményét, s ha szélmalomharcnak tetszik is sokszor, megpróbálja esetleges olvasóit orientálni, ilyenképpen értéket közvetíteni-átadni — akár a negatív kritika által is. Visy Beatrix, akit Babits-kutatóként és Lengyel Péter életművének szakértőjeként is ismer a tudományos közélet, ugyanolyan megszállottnak tűnik (a szó legpozitívabb értelmében), mint a kritikusok egy jelentős hányada. Tárgyalt kötetében a 2011 és 2017 közt megjelentetett recenzióit gyűjtötte egybe, egy híjával ötvenet. Az írások kétharmada az utolsó három esztendőben látott napvilágot, ami már önmagában is igen jelentősnek mondható. Nem mintha a mennyiség bármiféle fok- vagy értékmérője lenne a kritikusok tevékenységnek, ám az évi 10–13 szöveg mindenképp elgondolkodtató. S nemcsak elgondolkodtató, de — s ez már mindenképp a minőség kérdésköréhez kapcsol bennünket — elismerésre méltó abban a megközelítésben (ami persze részlegesen még mindig csak a felszín), hogy hol publikálta szerzőnk e recenzióit. Nos, a magyar irodalmi lapok élvezőnyébe tartozó folyóiratokban: a *Holmiban* (mely azóta, sajnos, megszűnt), az *Alföldben*, a *Műútban* illetve az *Élet és Irodalomban*. S ez már egyértelművé teszi: Visy Beatrix a minőséget képviseli a jelenkori kritikai életben! Évi 10-13 könyv „magunkévá tétele” önmagában nyilván nem számít kivételes teljesítménynek egy irodalommal hivatásszerűen foglalkozó szakember számára. (Valószínűsíthető: szerzőnk is [jóval] többet olvas ennél.) Ám aki már csak egyszer is írt kritikát egy könyvről, az tudja: a recenzióírás feladatával a hátunk mögött másképp olvasunk. Alaposabban, átgondoltabban, meg-megállva, töprengve-gondolkodva, nemcsak magán a textuson, de félig-meddig már azon is, észrevételeinket, meglátásainkat, pozitív és negatív értékelésünket miként fogjuk írásba önteni. Jegyzetelgetünk, aláhúzunk, firkálgatunk a szövegbe és mellé. Vagyis a recepcióval párhuzamosan készülünk a kritika megírására. S nem ritka az sem, amikor a recensens — a pontosabb értékelés és megfogalmazás, a tisztábban látás, a belső kételyek eloszlatása, az esetlegesen felvetődött problémák tisztázása végett — újraolvassa a művet — szövegének megírása előtt vagy épp közben. S akkor még ott van a kritika szavakba öntése, majd, ha kézzel ír a szerző, gépbe tétele, recenziójának folyamatos csiszolgatása, alakítgatása, pontosítgatása. Aztán még vagy két-három alkalommal az átolvasás, nehogy nyelv(helyesség)i, stilisztikai vagy elütési hiba maradjon munkájában

(mert a szövegszerkesztő program, bár kétségtelenül nagy segítség, sem tud mindent). Szóval már mindezek okán, önmagában kalapot emelhetünk Visy Beatrix teljesítménye előtt!

S a mennyiség után szóljunk a minőségről! Az említett lapokban rendszeresen publikálni tehát már maga a minőség zálogának tekinthető. A csaknem 50 kritikából 17 az *ÉS*-ben, 13 a *Holmiban*, 5 a *Műútban*, 4 pedig az *Alföldben* jelent meg. Ez az írások csaknem 80%-a! De tekintsünk az egyébként imponáló számokon túlra! Milyenek Visy Beatrix recenziói? A könyve címével választott kettős metafora már önmagában igen találóan jelzi azt az ítézi horizontot, mely a makro- és mikrokozmosz világot egyszerre igyekszik befogni, mindkettőre megpróbál folyamatosan kitérni, reflektálni. Kritikusunk éppúgy értő ismerője a kortárs irodalmi történéseknek és folyamatoknak, csoportoknak és irányzatoknak, mint ahogyan képes egészen közel hajolva a legapróbb részletekig is lehatolva kimetszeni egy-egy apró fragmentumot a művekből, alaposan megvizsgálva elemezni-értelmezni az(oka)t. (A széles horizontú, összegző jellegű tudás egyik ékes példája az a bekezdés, melyben Závada Pál regényeinek világlátásáról, létszemléletéről, s ezzel párhuzamosan azok poetológiai sajátosságairól ír. [147.] Másutt a mai posztmodern epika konstrukciós eljárásai kapcsán osztja meg velünk gondolatébresztő észrevételeit, kifogásait, sőt azok önismétlő, s így manírrá vált jellege miatt jogosnak nevezhető fanyalgását. [172–3.]) Visy Beatrix értő, alapos, szakavatott módon tárja elénk a kiválasztott alkotást, aprólékosan boncolgatva és prezentálva annak erényeit és hibáit, értékeit és gyengeségeit egyaránt. Szerzőnk mindezt imponáló háttértudás birtokában teszi: irodalomtudományos, kultúr-, gondolkodás- illetve irodalomtörténeti, poétika(elmélet)i, stilisztikai, nyelvészeti ismeretei sokaságára, valamint hatalmas olvasottságára és sokfelé irányuló általános tájékozottságára építve formálja véleményét, mely így egyrészt több oldalról is megtámogatott és körbejárta, másrészt recenzióinak olvasóiban annak érzetét/hatását kelti, hogy aki ennyi mindent ismer és tud, ilyen sok mindenre hivatkozva fejt ki álláspontját, annak igazán hihetünk, rábízhatjuk magunkat értékítéletére. S ez valóban így van. Azon néhány könyv esetében, amit jelen sorok írója is olvasott, a véleményem nagyjából megegyezik Visy Beatrixéval. Természetesen különbségek, eltérések vannak/lehetnek, esetenként jómagam máshová tettem volna a hangsúlyokat, mást tartottam volna kiemelendőnek. (Csak egyetlen példa: Farkas Péter *Nehéz eső*kje esetében sokkal zavaróbbnak és feleslegesebbnek vélem, s így negatívabbnak ítélem az író folyamatos önhivatkozásait, mint Visy.) Ám a különbségek, úgy vélem, természetesek, hisz nyilvánvaló: ahogyan nincs két egyforma (átlag)olvasó, úgy nincs két egyforma műíró sem. Ami igazán releváns, az a vélemények, az értékelés körülbelüli egybeesése, párhuzamossága. S

ez leginkább megvan! Visy Beatrix recenziói pontosan kidolgozott, elmélyült, igényes, az elmélet felől is sokszorosan megtámogatott kritikák. (Talán annyit lehet megjegyezni, hogy az ÉS-ben közölt írások — valószínűsíthetően a lap jellegéből és terjedelméből következően szűkebbre szabott karakterszám okán — nem oly mélyenszántóak, kevésbé ereszkednek alá az értelmezés zezugos járataiba, mint a többi szöveg.) Ám az elmélet e határozott, de nem túldimenzionált jelenlétével együtt a szerző nem rejti véka alá érzelmi viszonyulását sem a tárgyalt műveket illetően. Láng Orsolya *Tejszobor* c. regénye kapcsán olvashatjuk: „Nehéz benne haladni, nehéz belemerülni, a szöveg számtalanszor kivet(ett) magából, nehéz (meg)szeretni, de végül: határozottan lehet.” (65.) Visy szövegeinek karakterisztikus jegye az a számomra igen rokonszenves szemlélet, illetve gondolkodás- és érvelésmód (s ez természetesen a nyelvi megformáltságban is lépten-nyomon visszaköszönő vonása az írásoknak), hogy a recenzens alapos felkészültsége, karakteres véleményformálása, meggyőző érvelése, érveléstechnikája ellenére sem kívánja magának vindikálni sem a mindentudás, sem a tévedhetetlenség képességét. Recenzióiban állandóan jelen van a visszafogottság, a viszonylagosság tudata, az óvatosság. A *Több élet, kis va(j)dmagyar* c. regény kapcsán így fogalmaz: „A város (kör)bejárásához hasonlóan jártuk körbe Péntek Orsolya szövegterét, mert mást nem lehet, csak körbe járni, körkörösén közelíteni mindazt, amit érzékeink, tapasztalataink révén a világról (és a regényről) *sejtünk, mintegy gyenge tudásként* [...]” (64., kiem.: Sz. Zs.) Aaron Blumm *Biciklizéseink Török Zolival* c. művét értelmezve jegyzi meg: „(Ezen az úton fogok haladni, de ez nem zárja ki más és másként értett mondatok, szövegelemek más[ik] »történetté« olvasását.)” (78.) Úgy tűnik, Visy Beatrix annak is tudatában van, amit minden kritikusként szem előtt kell(ene) tartania: nincsenek abszolút bizonyosságok az ítélezéskor/ben sem. Ezért e szempontból is egyetértek Visy véleményével a „levágó, éles hangú” kritikák kapcsán, melyekben a szerzők „megalkuvások nélkül nyíltan megmondják a tutit, rántják le a leplet”. (315.) Hisz az efféle írások — elismerve pozitív vonásaikat és hatásaikat (melyekről ugyanitt ír szerzőnk) — épp a tévedhetetlenség, a „mellényúlás képtelenségének” (hamis) ideájától vezéreltetve „húzgálják a vizes lepedőt”. (Uo.) Márpedig ez úgyben sem árt az óvatosság, a józanság.

Külön érdemes szólni a szerző stílusáról, nyelvezetéről. Visy Beatrix a kritikusok azon vonulatához tartozik, akik (még) bíznak abban, hogy írásaikkal nemcsak a szűk szakmát, de egy tágabb befogadói közönséget is el tudnak érni, meg tudnak szólítani. Ezért nyelvezetük a pontos megfogalmazásokkal együtt is viszonylag könnyebben érthető, olvasmányosabb, kevésbé terhelt szaktudományos terminus technikusokkal. Természetesen effélékkel is találkozhatni, de egyáltalán nem ezek uralják a szöveget. A recepció valamiféle élvezetesebbé

tétele (s talán a mondandó, az érvelés még jobb megvilágítása, s egyúttal érzékletesebbé alakítása) érdekében gyakorta szönek képi elemeket írásaikba, metaforikusabbá (de semmiképp sem esszéisztikussá) formálva a nyelvi síkot. Például az Átkelés Budapesten recenzálásában ezt olvashatjuk: „S ebben jó Térey, amikor igazán jó: a felülről nézett látvány képzeletbeli totalizációjával szemben versbe fogja a szemrebbenés mindennapiságának szürke különösségét.” (211.) Vagy Jász Attila: *el. c.* kötete kapcsán: „[A]z egyszavas verscímek és egyáltalán maguk a szavak is súlyosak, roppannak, mint a csigaház, csobannak, mint a néma vízbe dobott kavicsok; lecsiszoltak, gömbölyűek, mégis a mélybe sülyedők, veszendők.” (237.) Tolnai Ottó három művét bemutatva pedig a következőképp fogalmaz: „Ugyanakkor a játék, az ironia mélyén, a dolgok írásművé rostálásának, a végtelen tapasztalás-közvetítés-reflexió da-naida-jármának kitartásában mégis ott van — bujkál, motoszkál, vagy olykor egészen a felszín közelébe emelkedik — valami létezéssel kapcsolatos lényeg, metafizikai ólom.” (189.) S bár jelen recenzió írója kevésbé e hasonlatokkal és szóképekkel megtűzdelt utat járja (különösen szépirodalmi alkotások ismertetésekor), el kell ismerni: Visy szövegei minden tekintetben „ülnek”, s az említett metaforikussággal együtt is pontosan és egyértelműen képesek átadni a szerző gondolatait, értékelését és argumentációját.

Könyvével, konkrétan-pontosabban annak megszerkesztettségével kapcsolatban legfeljebb egyetlen apró dilemma vetődött fel bennem: nem világos a fejezetekre osztás belső logikája-struktúrája, hogy például miért épp így kerültek az egyes írások egymás mellé és után. S még kevésbé értelmezhetőek a tetszetősnek látszó, jelentős szemantikai mezőket átölelő, magukba sűrítő, de a recenziókkal csak nagyon távoli, esetleg csak erőltetetten kapcsolatba hozható fejezet/alcímek. Más megközelítésben: e belső címek olyannyira esetlegeseknek, véletlenszerűeknek látszanak (minden metaforikusságukkal illetve jelentésgazdagságukkal együtt — vagy épp annak ellenére?), hogy tulajdonképpen akár fel is cserélhetnénk egyiket a másikkal.

Eme igazán aprócska kifogással együtt is elmondható, Visy Beatrix egyszerre képes „örömolvasóként” (298.) és a szakértő élesre csiszolt szemüvegén keresztül befogadni, élvezni és interpretálni-értékelni a kiválasztott könyveket. Egyszerre éles meglátásokkal bíró ítéző és gondtalan, kellemesen csevegő, kortárs irodalmunk virágoskertjében (önmagát is) szórakoz(tat)va (de semmiképp sem szórakozottan) vizsgálódó „flâneur” (hogy a kötet egyik gyakran visszatérő kifejezésével éljek). Biztos szemű és kezű kritikus, aki mindig érvényes mondandóval áll elénk — ám örökké óvatosan, visszafogottan és soha nem tola-kodóan. További gondtalan, kellemetes flangálást kívánunk — mindannyiunk hasznára, okulására és épülésére! (*Műút könyvek [034]*)